

КАТАЄВ С.Л.,

*доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та соціальної роботи
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

ПЕРЕТВОРЕННЯ У СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Соціальну структуру ми розуміємо як сукупність соціальних груп, соціальні якості яких формують соціальний простір, а їх відносини до суспільства та його складових впливають на соціальне життя. Під час війни відбувається перетворення в соціальній структурі, які полягають у тому, що з'являються нові соціальні групи, актуалізуються специфічні соціальні якості деяких соціальних груп, формуються нові конфігурації соціальних відносин.

Можна назвати наступні соціальні групи, що відрізняються своїми специфічними соціальними рисами.

- мешканці окупованих територій;
- мешканці територій, що зазнають частих обстрілів;
- мешканці територій, що майже не зазнають обстрілів;
- біженці на території України;
- біженці за кордоном;
- волонтери.

Кожній з цих груп притаманний свій тип особистості, своя специфіка ставлення до суспільства, органів влади, соціального оточення.

Звичайний поділ суспільства на соціальні страти, такі як вищий, середній та нижчий соціальні класи, залишає своє значення, але під впливом війни набуває деяких незвичайних рис. Так загострюються ознаки суспільства ризику, для якого характерна соціальна диференціація за критерієм ступеню ризику. Тож заможні мешканці територій, що зазнають частих обстрілів, відповідно зазнають соціальних збитків та страждань більше ніж незаможні мешканці територій, що майже не зазнають обстрілів. Так чином, конфігурація соціального простору під час війни викривлена, спотворена.

Розглянемо соціальні риси деяких соціальних груп, що набули значення під час війни.

Так, мешканці окупованих територій є об'єктом боротьби за національну та політичну ідентичність. Окупанти намагаються змінити цю ідентичність і різними методами переконати мешканців окупованих

територій, що вони вже росіяни. Особливого тиску в цьому аспекті піддаються діти.

У політичній свідомості цих людей відбувається сум'яття, фрустрація. Психологічний стрес через протиріччя в ідентичності доповнюється переслідуваннями з боку окупантів, тривогою за майбутнє, за близьких, що залишились на території України, за свій матеріальний та соціальний статус. Ця група людей піддається дискримінації, психологічного та правового тиску з боку окупантів. Серед мешканців окупованих територій формуються дві групи колаборантів: вимушених та свідомих. Вимушена колаборація з окупантами обумовлена необхідністю виживати в екстремальних умовах. Тож треба працювати, мати можливість отримувати благодійну допомогу, пенсію і таке інше. Свідома колаборація притаманна тим людям, що намагається прискорити свою інтеграцію з новою політичною реальністю, вигідно пристосуватись та забезпечити своє матеріальне та соціальне благополуччя.

Деякими схожими соціальними рисами володіють біженці за кордоном. Але ця група не піддається такому жорсткому засудженню з боку громадян України, як колаборанти. Ця група теж відчуває кризу ідентичності, але нова ідентичність не відчувається як ворожа, а скоріше просто інша. В цій групі окремо виділяються чоловіки призовного вінку. Адже за кордоном вони підпадають подвійної юрисдикції: української та країни перебування. Конфлікт юрисдикцій значно загострюється у зв'язку з вимогами Закону про мобілізацію і ця категорія чоловіків намагається дистанціюватися від своєї країни, щоб уникнути призову.

Для багатьох біженців за кордоном важливою соціальною рисою є зниження соціального статусу. Багато біженців стають маргіналами через незнання мови, відсутності роботи, браку коштів, незручності місця проживання тощо. Важливою проблемою стає навчання дітей, спілкування дітей з однолітками, права дітей. Проблемною для багатьох стає рішення повертатися до дому. Через це біженці відчувають стрес, психологічну напругу, невпевненість у майбутнє.

На території України специфічного соціального статусу набуває така категорія чоловіків, що намагається уникнути призову. З боку соціального оточення «ухилянти» відчувають як осудження так і співчуття. Таке амбівалентне ставлення обумовлено протиріччям між громадянським статусом чоловіка та гуманітарними міркуваннями. Дефіцит патріотизму притаманний сучасному постмодерному суспільству, для якого такі традиційні цінності як родина, нація, належність до громадянства, держава, релігія значно втратили своє значення. Особистість та свобода набувають більшого значення ніж традиційні важелі ідентичності. Тож соціальне

оточення не втручається в боротьбу держави та «ухилянтів», не спостерігається руху з боку пересічних громадян викривати чоловіків, що ухиляються від призову.

Під час війни з'явилась нова соціальна група – «біженці на території України». Для значної частки цієї категорії громадян характерно зниження соціального статусу, втрата звичного роду занять, погіршення умов проживання. Багатьох принижує необхідність бути постійно залежним від благодійності держави та волонтерів. Люди перебувають у стані очікування кращого майбутнього, невизначеності, негативних емоцій.

В цілому якість та рівень життя українців значно погіршилися, що призвело до збільшення нижчого соціального шару. Соціальні відносини також погіршилися. Отже, перетворення соціальної структури під час війни мають негативний характер. Про що переконливо свідчать дослідження науковців Інституту соціології НАН України [1; 2].

Список використаних джерел

1. Українське суспільство в умовах війни : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
2. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.